

2. Бондаревский В.Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию. – М.: Просвещение, – 1985. – 269с.
3. Макова А.К. Формирование мотивации учения. – М.: Просвещение, 1990. – 192с.
4. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить. – Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 1987. – 208с.

УДК. 371. 132

В.І. Завіна

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Анотація. У статті висвітлюється формування мотиваційного компоненту пізнавальної компетентності майбутніх учителів.

Аннотация. В статье освещается формирование мотивационного компонента познавательной компетентности будущих учителей

Annotation. Forming of motivational component of cognitive competence of future teachers lights up in the article.

Мотивація як рушійна сила діяльності людини посідає значне місце у структурі особистості, що довели вітчизняні та зарубіжні вчені (Л. Божович, Н. Кузьміна, О. Леонтьєв, А. Маслоу, Б. Скіннер та ін.). Одні автори трактують мотив як спонукальну силу, інші – як предмет задоволення потреби. Найбільш розповсюдженою є думка, що мотивом діяльності є усвідомлена потреба. Педагогічне значення потреби пов'язується із її роллю у розвитку особистості. Тому необхідно у процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів використовувати такі педагогічні впливи, які б, враховуючи потреби особистості, були спрямовані на виховання цих потреб через мотиви діяльності.

На думку А. Маркової, мотив у навчанні є спрямованістю особистості на окремі сторони навчальної роботи, яка пов'язана із внутрішнім ставленням особистості до неї. Дослідниця поділяє мотиви навчальної діяльності на: 1) пізнавальні мотиви, що мають такі рівні: широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на оволодіння новими знаннями), навчально-пізнавальні мотиви (орієнтація на засвоєння способів оволодіння знаннями, прийомів самостійного пізнавальної діяльності), мотиви самоосвіти (орієнтація на набуття додаткових знань і потім на побудову спеціальної програми самовдосконалення); 2) соціальні мотиви, які можуть мати такі рівні: широкі соціальні мотиви (обов'язок і відповідальність, розуміння соціальної значимості учіння), вузькі соціальні (прагнення зайняти певну позицію у стосунках з оточуючими, отримати їхнє схвалення), мотиви соціального співробітництва (орієнтація на різні способи взаємодії з іншими людьми) [3].

На нашу думку, у процесі професійної підготовки майбутніх учителів важливо формувати пізнавальні мотиви у поєднанні з широкими соціальними мотивами, адже це дозволяє студентам реалізувати професійно-педагогічні мотиви через самостійне формулювання гнучких, перспективних цілей професійної діяльності та вибір засобів їх досягнення, закладати основи для становлення студента як суб'єкта професійної підготовки, формувати новий тип ставлень студента до самого себе, що передбачає вміння свідомо перебудовувати свою мотиваційну сферу. Важливим аспектом є формування емоційно-пізнавального ставлення, тобто радості пізнання.

Діяльність, яка викликає інтерес, відрізняється від діяльності, якою управляє лише почуття обов'язку і відповідальності. У пропонованій статті ми розглянемо деякі методи формування емоційно-пізнавального ставлення до професійного становлення як окремого аспекту розвитку пізнавальної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Розглядаючи методи навчання у середній школі на основі діяльнісного підходу, Ю.К.Бабанський [1] виокремив групу методів навчання, які безпосередньо спрямовані на стимулювання і мотивації учіння, виділивши у ній дві підгрупи: методи формування пізнавального інтересу і методи стимулювання обов'язку та відповідальності в учінні. До методів формування пізнавального інтересу вчений відносить методи емоційно-морального стимулювання, пізнавальну дискусію, аналіз життєвих ситуацій, пізнавальну гру, створення ситуації успіху в учінні тощо. Особливу увагу у контексті дослідження формування компетентності вчителів ми звертаємо на такі методи стимулювання обов'язку та відповідальності в учінні як роз'яснення суспільної значимості учіння та роз'яснення особистісної значимості учіння з врахуванням перспектив професійної діяльності.

Підкреслюючи важливість емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності як однієї із умов успішного мислення, О.Я. Чебикін виділяє методи, які по-перше, пов'язані із технікою саморегуляції станів у професійно-педагогічній діяльності вчителя, а по-друге, методи регуляції навчальної діяльності учнів, які дослідник розподіляє на а) методи, що спрямовані на підсилення емоційності дидактичного матеріалу, орієнтувально-мотиваційного, виконавського та рефлексивно-оцінювального компонентів навчальної діяльності; б) методи, спрямовані на оперативне коригування негативних спонтанно-ситуативних емоцій, які виникають у окремих учнів; в) методи, спрямовані на відновлення функціональних станів учнів на заняттях [4].

Не зупиняючись на дискусії щодо класифікації методів навчання, які розв'язують завдання стимулювання і мотивації пізнавальної діяльності, зупинимось на аналізі окремих методів, які є ефективними для формування мотиваційного компонента пізнавальної компетентності майбутніх учителів початкових класів, що передбачає орієнтацію на інтереси професійної діяльності, її кінцеві результати; орієнтацію на себе, прагнення до реалізації власних можливостей, здібностей, особистісних якостей (когнітивних змін); активність і самостійність розумової діяльності.

Ефективними в емоційному регулюванні навчальної діяльності, у стимулюванні пізнавальної діяльності студентів є методи сюжетно-сміслового характеру, такі як усна народна творчість, гумор, крилаті вислови, авторські літературні твори, які створюють позитивну емоційну основу для пошуку нового матеріалу, включення в активну пізнавальну діяльність. Прикладом застосування цього методу є пропозиція студентам на заняттях із навчальної дисципліни „Вступ до спеціальності” проаналізувати з погляду самовдосконалення вчителя зміст слів „усі ми – тільки учні й вчителі” із вірша Івана Драча:

Усі ми – тільки учні й вчителі.

Усі ми у добрі своїм і злі

Несем чийсь холод чи любов гарячу.

Ці рядки можуть повторитися ще неодноразово і при вивченні таких питань з курсу педагогіки: фактори формування особистості, моральне виховання тощо. На основі їх аналізу студенти усвідомлюють можливість застосування однієї і тієї ж

ситуації, одного і того ж навчального матеріалу для досягнення різних цілей, виокремлюють різні проблемні ситуації в одному і тому ж навчальному матеріалі.

Значний пізнавальний інтерес у студентів викликає і робота з деформованими прислів'ями, крилатими висловами, коли із окремих слів, словосполучень потрібно скласти народне прислів'я, вислів. У цьому разі потрібно не просто знайти певну послідовність слів, словосполучень, а й обґрунтувати її, показавши володіння уміннями аналітико-синтетичної діяльності.

В основі виникнення позитивних емоцій пізнавального інтересу у процесі введення знань знаходяться прийоми проблемно-пошукового характеру. Основною застосування таких прийомів у професійній освіті майбутніх учителів є педагогічні ситуації з реального навчально-виховного процесу початкової школи. Ця робота складається з декількох етапів: перший етап – аналіз реальних педагогічних ситуацій, з якими зустрічалися студенти у своєму учнівському досвіді, другий етап – моделювання педагогічної ситуації та педагогічних задач, що можуть розв'язуватися у цій ситуації, третій етап – прогнозування можливості подальшого розвитку педагогічної ситуації та результатів розв'язування педагогічної ситуації. Такі завдання передбачають перехід від навчальних цілей до професійної діяльності. Вони є основою проблемного навчання, результатом якого є творче оволодіння знаннями, уміннями, навичками та розвиток пізнавальних здібностей.

Ці завдання ми називаємо пізнавальними, оскільки у процесі їх виконання студенти повинні застосувати різноманітні розумові дії та операції, які спрямовані на пізнання суб'єктивного й об'єктивного педагогічного досвіду. Зміст завдань будується таким чином, щоб кожне з них сприймалося як завдання з логічним навантаженням, містило необхідність рефлексії своєї пізнавальної діяльності, її самооцінку. Особливу увагу при цьому ми звертаємо на такі прояви розумових дій як встановлення причинно-наслідкових зв'язків (істотність виділених зв'язків явищ і процесів, що виявлені в педагогічній ситуації, їх повнота і упорядкованість, припущення можливості декількох причин і наслідків однієї і тієї ж педагогічної ситуації із-за відсутності повної інформації); побудова та розвиток гіпотез (об'єктивність, реалістичність та варіативність припущень щодо розвитку явищ та процесів, що спостерігаються в педагогічній ситуації).

Результативність такої діяльності можна посилити за рахунок забезпечення суб'єктної позиції студентів у навчально-виховному процесі, усвідомлення студентами особистісного змісту знань, дій, творчої діяльності.

В структурі педагогічної ситуації виділяються такі елементи: організований та операціоналізований зміст процесу навчання; дії, які організують процес засвоєння навчального матеріалу і узагальнених способів навчальної діяльності, а також перехід від одного рівня засвоєння до іншого; система навчальних взаємодій; динаміка взаємозв'язку всіх елементів протягом циклу навчання. При моделюванні навчального процесу викладач повинен усвідомити для себе, а потім і наочно продемонструвати студентам, що в залежності від того, яка грань професійного знання засвоюється, воно може функціонувати у мисленні суб'єкта, що пізнає, як у якості продукту, що формує лише уявлення про об'єкт, що вивчається, так і в якості операціональної стратегії, способу перетворення об'єкта, а також у вигляді оцінки значимості об'єкта для задоволення потреб суб'єкта, що пізнає. Тому, готуючись до заняття, працюючи із професійно орієнтованою інформацією, викладач повинен міркувати у трьох площинах: площина самого об'єкта, що буде пізнаватися

студентами; площина логіки його пізнання і перетворення; площина осмислення об'єкта з точки зору задоволення потреб суб'єкта.

Позитивні емоції, пов'язані із включенням у активну пізнавальну діяльність, викликають різні форми спільних дій студентів. Наш досвід показує, що включення майбутніх учителів у різні ситуації спільної діяльності сприяє зростанню емоційних проявів у них і в той же час спонукає до самовдосконалення.

Проблемна задача має бути подана у певному контексті. Вона включає механізми пам'яті, зіставлення контекстів минулого і теперішнього досвідів, оцінку ситуації, творення нових смислів, необхідних для її розв'язування, а також критичний механізм самооцінки, тобто формулювання власних критеріїв і висновків. На нашу думку, найкраще розв'язувати проблемні задачі за допомогою діалогічної розмови, що прив'язана до конкретного контексту. В процесі спільної навчальної діяльності відбувається розвиток діалогічної форми мислення кожного партнера, формування рефлексивних механізмів мислення: крім власної позиції, яка розкривається при висуненні гіпотези, її реалізації, оцінці гіпотези партнера, поступово формується позиція іншого, тобто учасник обговорення, ніби ставши на місце партнера, починає оцінювати власну гіпотезу, брати участь в утворенні гіпотези іншого. Спільний пошук – запорука поступального руху до істини. Це найкращий спосіб включення у діяльність, кінцевий результат якої може бути непередбачуваним.

Взаємодія лежить в основі застосування інтерактивних методів навчання. Однією із особливостей інтерактивного навчання є залучення всіх учасників навчального заняття до активного пізнавального пошуку, що сприяє виникненню пізнавального інтересу і позитивного емоційного фону наступної пізнавальної діяльності. В умовах інтерактивного навчання викладач є організатором взаємодії студентів з навчальною інформацією.

Основою такої взаємодії має бути власний досвід студентів, адже у процесі професійної підготовки, формування пізнавальної компетентності майбутніх учителів є певний досвід, який отримали студенти ще в ролі учнів у процесі їхньої навчально-пізнавальної діяльності у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах. Визнання власного досвіду майбутніх педагогів джерелом їхнього професійного становлення створює сприятливі умови для аналізу власної пізнавальної діяльності і на цій основі формує вміння знаходити нові оригінальні способи розв'язування педагогічних задач, що є основним завданням у процесі професійної діяльності.

Студенти, залучаючись до активної взаємодії із своїми товаришами, порівнюючи свої міркування із міркуваннями товаришів, починають усвідомлювати, яких інтелектуальних умінь їм не вистачає, у них виникає потреба у розвитку у себе цих умінь, переведення умінь творчого пошуку розв'язків задач, у тому числі й педагогічних, у звичну форму поведінки.

Застосування інтерактивних методів навчання у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів характеризується поступовим збільшенням мотивації навчально-пізнавальної діяльності від нестійкої до глибоко усвідомленої, спостерігається пошук нестандартних способів вирішення завдань, гнучкість і мобільність способів дій, перехід до творчої та самоосвітньої діяльності; у студентів починає переважати висока пізнавальна активність; студенти починають все частіше ставити запитання як викладачеві, так і товаришам, самостійно у процесі спільного обговорення шукати на них відповіді.

Широкі можливості для застосування інтерактивних методів навчання має зміст навчальних дисциплін „Основи педагогічної майстерності”, „Методика виховної роботи”, „Педагогічні технології у початковій школі”.

Як відзначає І. Ладенко, „інтелектуальна діяльність особистостей здійснюється у формі вольових актів, пов'язаних із цінностями й конкретною мотивацією... У силу цієї обставини доводиться шукати способи активізації цінностей, мотивації та волі особистості” [2, 45].

Прикладом використання інтерактивних методів навчання, які активізують і цінності, і мотивацію діяльності майбутніх учителів, є застосування роботи в парах, спрямованої на розвиток уміння резюмувати прочитане. Студентам пропонується два логічно завершені уривки із статті педагогічного змісту, наприклад, такої, яка знайомить із інноваційними технологіями навчання, з якими студенти раніше не зустрічалися. Кожен студент повинен прочитати свій уривок, а потім побути в ролях доповідача і слухача. Доповідач після прочитання тексту своїми словами передає зміст „свого” уривку. Слухач уважно вислуховує доповідача і ставить йому запитання, які можуть пояснити щось у тексті або виявити більше інформації. Потім вони міняються ролями. Завершується робота в парах складанням спільного резюме прочитаних уривків. Друга пара студентів отримує два інших уривки цієї ж статті і також, працюючи як доповідач і слухач, спільно складає резюме. На наступному етапі кожна пара повідомляє зміст „свого” резюме учасникам іншої пари і вони складають резюме всієї статті, що відтворюється для всієї групи студентів, які можуть ставити уточнюючі запитання. Можна запропонувати студентам відтворити зміст прочитаної статті з використанням графічних організаторів (схем, опорних сигналів тощо). Завершується така робота самоаналізом пізнавальної діяльності кожної пари, а також аналізом продукту їхньої діяльності.

Природність поведінки студентів, їхня самостійність у діяльності у процесі інтерактивного навчання дозволяють створити необхідні емоційні ситуації на всіх етапах навчального процесу.

Формування мотиваційного компоненту пізнавальної компетентності майбутнього педагога забезпечує логічна структура викладу навчального матеріалу, до якої можна віднести наявність: а) інформаційного блоку (з якою метою вводиться інформація про той чи інший спосіб пізнавальної діяльності, як отримані уміння можуть бути використані у наступній професійній діяльності); б) ціннісно-орієнтаційного блоку, що слугує основою для виникнення мотивів співробітництва та соціальних мотивів включення у навчально-пізнавальну діяльність; в) результативно-процесуального блоку, який презентує ефективність результату навчально-пізнавальної діяльності в залежності від володіння логічними діями та операціями.

Отже, цикл педагогічних дисциплін має значні можливості для формування пізнавальної мотивації за умови орієнтації на актуалізацію позитивних емоцій щодо предмету учіння, на формування інтересу до навчального предмету, на бачення перспектив застосування набутого досвіду у майбутній професійній діяльності.

Література:

1. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
2. Ладенко И. Рефлексия в самоорганизации интеллектуальных систем // Вестник высшей школы. – 1991. – С.39–46.

3. Маркова А.К. и др. Формирование мотивации учения. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
4. Чебыкин А.Я. Эмоциональная регуляция учебно-познавательной деятельности. – Одесса, 1992. – 168 с.

УДК 371. 4.

Ю.М. Зоря

ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧО-ПОШУКОВОЇ РОБОТИ ЯК ЗАСОБУ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ

Анотація. У статті робиться спроба аналізу сучасної наукової думки щодо проблеми краєзнавчо-пошукової роботи як засобу виховання патріотичних почуттів старшокласників, а також висвітлюється досвід реалізації цієї проблеми у навчальних закладах Черкаської області.

Аннотация. В статье анализируются современные научные взгляды на проблему организации краеведческо-исследовательской работы как средства патриотического воспитания старшеклассников, а также представлен опыт практической реализации этой проблемы в учебных заведениях Черкасской области.

Annotation. In the article the attempt of analysis of modern scientific thought is done in relation to the problem of regional-searching work as mean of education of patriotic senses of senior pupils, and also experience of realization of this problem lights up in educational establishments to the Cherkassy area.

В умовах становлення і розбудови незалежної держави України особливої значущості набуває проблема формування у її громадян патріотичних почуттів.

Філософські аспекти виховання патріотизму знайшли своє відображення у роботах вітчизняних (В. Бичко, І. Надольний, Л. Сохань, І. Стогній, О. Забужко, В. Шинкарук та ін.) і зарубіжних (Кант, К. Роджерс, Е. Фром та інші) вчених.

Серед класиків педагогічної науки до цієї проблеми звертались Я.Коменський, Г. Сковорода, К. Ушинський, А. Дістервег, С. Русова, Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші.

Опрацювання наукової літератури дало змогу дійти висновку про те, що патріотизм – це любов до Батьківщини, віра у її майбутнє; любов, повага та доброзичливе ставлення до народу; любов до родини, отчого дому; любов до рідної мови та усвідомлення, що мова є духовним багатством народу; поважне ставлення до історії та культури власного народу; готовність до праці на користь рідної землі; любов до природи, турбота про збереження та примноження її багатств.

Як зазначає І.Д. Бех, на індивідуально-особистісному рівні патріотизм невіддільний від визначення людиною свого місця в системі матеріальних і духовних цінностей свого народу. На думку вченого, почуття патріотизму як особистісна цінність людини генерується її стійким переживанням любові як до найближчого, так і до більш віддаленого середовища, в якому вона перебуває і яке є для неї значущим: „Людині-патріоту небайдужа доля своєї Батьківщини і свого народу, оскільки вона чітко ідентифікує себе з ним і почувається відповідальною за нього. Неможливо бути патріотом і не відчувати свого кровного зв'язку з рідною